

UDK 949.75 Dubrovnik "1384/1390"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 19. ožujka 2004.
Prihvaćeno za tisak: 17. svibnja 2004.

Kruna, kralj i Grad: odnos Dubrovnika prema ugarskoj kruni i vladaru na početku protudvorskog pokreta

Zrinka Pešorda Vardić
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10, Zagreb
Republika Hrvatska

Autorica u članku analizira položaj Dubrovnika u prvoj fazi protudvorskog pokreta (1384. - 1390.). Razmatra odnos između Dubrovnika, ugarskog vladara i krune Sv. Stjepana u vremenu dinastičkih borbi i velikaških ambicija, a osobito obrađuje problem stupanja Sigismunda Luksemburškog (1387. - 1437.) na ugarski tron.

KLJUČNE RIJEČI: Sigismund Luksemburški, Dubrovnik, ugarska kruna, kruna Sv. Stjepana, protudvorski pokret

U rujnu 1382. u Trnavi umire ugarsko-hrvatski kralj Ludovik Anžuvina (1342.-1382.). Razdoblje njegova vladanja u historiografiji je ocijenjeno nedvojbenim vrhuncem hrvatskogsrednjovjekovlja, osobito glede prostornog i političkog razvoja.¹ Uspio je oko centralizirane kraljevske vlasti ponovno povezati Hrvatsku i Slavoniju s dalmatinskim gradovima, a u Ugarsko Kraljevstvo prvi je put uključen i Dubrovnik.² Ostvarivši prostornu integraciju, potaknuo je gospodarski polet na području čitava kraljevstva, a osobito u istočnojadranskim gradovima.³ Kao vladar, u vrijeme svoje vlasti kraljevskim je autoritetom pružao zaštitu i sigurnost svojim gradovima, pa tako i Dubrovniku. Gradu pod Srđem omogućio je snaženje posredničke trgovine, na čemu se temeljio njegov gospodarski zamah, a, u skladu s time, i razvoj dubrovačkoga društva u drugoj polovici 14. stoljeća. Premda je u odnosu na kasnije vladare postavljao više uvjeta dubrovačkoj vladi, Ludovik je bio relativno popustljiv prema sve izraženijim dubrovačkim zahtjevima za autonomijom, prepuštajući tamošnjoj vladi slobodu djelovanja u mnogim pitanjima.⁴ Stoga

¹ Tomislav Raukar, «Arpadovići i Anžuvinci na hrvatskom prijestolju» u: *Povijest Hrvata, Knjiga 1: Srednji vijek*, gl. urednik Franjo Šanjek (Zagreb: Školska knjiga, 2003.): 222.-231.

² Vinko Foretić, «Godina 1358. u povijesti Dubrovnika», *Starine JAZU*, 50. (1960.): passim.

³ Raukar, «Arpadovići i Anžuvinci»: 231.

⁴ Foretić, «Godina 1358.»: 257.; Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode (Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma)* (Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999.): 77.-79.; Zdenka Janeković Römer, «O poslanačkoj službi i diplomatskom protokolu Dubrovačke Republike u XV. stoljeću», Simpozij "Hrvatska srednjovjekovna diplomacija", *Zbornik Diplomatske akademije* 4. (1999.): 193; Tomislav Raukar, «Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću» *Historijski zbornik*, 33./34. (1980.-1981.): 153; Raukar, «Arpadovići i Anžuvinci»: 228.-229.; Susan Mosher Stuard, *A State of Deference: Ragusa/Dubrovnik in the Medieval Centuries* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1992.): 171.-172.

nije čudno da ga još nekoliko stoljeća kasnije dubrovački kroničar Junije de Resti časti riječima “*vladar najizvršnijih odlika, čija će slava ostati besmrtna*”.⁵ Društvena ravnoteža na istočnoj jadranskoj obali, koju je uspostavio zadarski mir iz 1358., kraljevom je smrću i aktiviranjem suprotstavljenih političkih silnica bila ugrožena.⁶ Kao i ostali podanici ugarske krune, Dubrovčani su se nakon njegove smrti našli i pred novim vladarem i u novim političkim okolnostima.⁷ Vladareva je smrt uznemirila čitavu Dalmaciju, a tom su osjećaju podlegli i Dubrovčani. To je primjetno u prvim reakcijama dubrovačkih vlasti nakon primitka vijesti o kraljevoj smrti. Preminulom vladaru iskazana je počast organiziranjem zadušnice i gotovo istovremeno uvedene su izvanredne mjere za osiguravanje grada.⁸ O osjećaju uznemirenosti nakon smrti vladara svjedoči i odredba od 25. rujna 1382. u Velikom vijeću, u kojem se odlučuje o organiziranju obrane “... *pro dando salvamentum nobis et nostre civitati et rebus nostris occasione obitus domini nostri naturalis domini regis Ungarie*”.⁹ Sličan osjećaj vladao je i u Zadru, tamošnje je tamošnje stanovništvo strahovalo ponajprije od Mletaka, a Dubrovčani su se osjećali uznemirenim zbog bosanskog kralja Tvrtka, i to najviše zbog njegove ambicije da podigne konkurentski trg solju u Novom.¹⁰ Stoga je dubrovačka vlada rado prihvatila zadarsku inicijativu za stvaranjem obrambenog saveza dalmatinskih gradova. Zadarskom je prijedlogu dodala još i rečenicu da će savez biti usmjeren protiv svih onih koji bi s kopna (*de terra ferma*) zaprijetili gradovima, naglašavajući tako odakle su osjećali ponajveću opasnost. I u sljedećim godinama, u vrijeme opasnosti bilo je pokušaja oblikovanja takvih saveza.¹¹

U tim neizvjesnim okolnostima, u Dubrovniku su jedva čekali vijesti iz Budima koje bi potvrdile ono što je Dubrovčanima u tom trenutku bilo najvažnije - uspješnu sukcesiju prijestolja i nastavak uživanja blagodati kraljevske zaštite. Marija je krunjena u Stolnom Biogradu 17. rujna 1382., što bilježi Pavao Pavlović u svom ljetopisu.¹² Među Dubrovčanima je vrlo radosno primljena vijest o krunidbi Ludovikove kćeri, nasljednice Marije, o čemu je svjedočilo i izdašno

⁵ “... *principe di tutte le più eminenti qualità, che possono render immortale la fama d'un monarca.*” *Chronica Ragusina Junii Restii Junii Resti (ab origine usque ad annum 1451) item Joannis Gundulæ (1451-1484)*. ur. Natko Nodilo (Zagreb: JAZU, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 25, 1983.): 170.

⁶ Tomislav Raukar, «Hrvatska u kasnom srednjem vijeku» u: *Povijest Hrvata, Knjiga 1: Srednji vijek*, gl. urednik Franjo Šanjek (Zagreb: Školska knjiga, 2003.): 321.; Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje - prostor, ljudi, ideje* (Zagreb: Školska knjiga, 1997.): 86.; Tomislav Raukar, «Hrvatske zemlje u doba bitke na Kosovu 1389.», *Historijski zbornik*, 42. (1989.): 32.

⁷ *Chronica Ragusina Junii Restii*: 170.

⁸ Mihailo Dinić, *Odluke veća Dubrovačke republike, I*. (Beograd: SANU, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, 15., 1951.): 145., 258.-260., 273.

⁹ Dinić, *Odluke veća*, I: 295.; Usporedi: Mladen Ančić, *Putanja klatna (Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću)* (Zadar-Mostar: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru - ZIRAL, 1997.): 208. Pojačane mjere obrane netom nakon kraljeve smrti uvodi i hrvatsko-dalmatinski ban, te Ančić napominje da na tu pojavu treba gledati u kontekstu uobičajenih mjera opreza u trenucima kad se remetio dotadašnji red stvari. Ančić, *Putanja klatna*: 217.

¹⁰ Sima Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države* (Beograd, 1964.): 148.-151.; Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća, II*. (Zagreb: NZMH, 1988.): 228.; Ančić, *Putanja klatna*: 209., 217.; Raukar, «Hrvatska u kasnom srednjem vijeku»: 322.

¹¹ Dinić, *Odluke veća*, I: 262-263; Josip Gelcich i Lajos Thallóczy, *Diplomatarium relationum reipublicae ragusanae cum regno Hungariae*. (Budapest: Kiadja a m. Tud. Akadémia Tört. Bizottsága, 1887.): 701.-702.; *Chronica Ragusina Junii Restii*: 170.; Petar Matković, «Prilozi k trgovačko-političkoj historiji Republike Dubrovačke», *Rad JAZU*, 7. (1869.): 209.; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I: 164.; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, II: 228.; Tomislav Raukar, *Zadar u XV. stoljeću: Ekonomski razvoj i društveni odnosi*. (Zagreb, 1977.): 32.; Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*: 86.; Ančić, *Putanja klatna*: 208.-209.; Raukar, «Hrvatska u kasnom srednjem vijeku»: 322.

¹² Ferdo Šišić, «Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga (Memoriale Pauli de Paulo patritii iadrensis)», *Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog Zemaljskog arkiva*, 6. (1904.): 5. Vidi i: Janos Bak, *Königtum und Stände in Ungarn im 14.-16. Jahrhundert*. (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH): 1973., 24.

darivanje glasnika koji su gradu donijeli vijest o krunidbi. Dobili su srebrnine u vrijednosti 20 zlatnih dukata.¹³ Odaslano je poslanstvo kraljici, preko kojeg joj je Dubrovnik htio iskazati svoju odanost, a za uzvrat dobiti zaštitu i potvrdu privilegija što je gradu udijelio njezin otac Ludovik.¹⁴ I ostali će gradovi izraziti svoju odanost novim kraljicama, također se nadajući da će tako osigurati kontinuitet onih odnosa što su im nakon 1358. omogućili gospodarski i društveni uzlet.¹⁵

Legitimnost kraljičine vlasti

Marijinim stupanjem na prijestolje postavljeno je pitanje legitimnosti njezine vlasti. Žena na kraljevskom prijestolju bila je dotad neviđena novost, teško prihvatljiva u ugarskom plemićkom krugu. Njezini su protivnici iskoristili taj presedan kao argument u nastojanju da svrgnu "žensku vladavinu", iako je to zapravo bila samo izlika. Pravi razlozi pobune nisu ležali u problemu ženskog prava na nasljedstvo prijestolja, nego znatno više u borbi osnaženih velikaša za većom moći, ograničavanjem središnje kraljevske vlasti, kao i u podjelama među ugarsko-hrvatskom feudalnom elitom te u osobnim animozitetima sudionika pokreta.¹⁶ No, činjenica da je kraljica više puta isticala pravo po kojem je došla na vlast govori da je o potrebi da se ta legitimnost dodatno naglasi. U dubrovačkoj prisegi kraljici iz veljače 1383. precizno je objašnjeno Marijino pravo na nasljedstvo. Istaknuto je da je kralj Ludovik umro bez muškog nasljednika, te da su ga kao vladarice u kraljevstvu naslijedile supruga Elizabeta i kći Marija. U toj su prisegi Dubrovčani Mariju titulirali kao "prirodnu gospodaricu" (*nostra domina naturalis*) i naglasili činjenicu da je ona prvorodena kraljica (*regina primogenita*) koja je oca naslijedila na mjestu muškog nasljednika (*in eisdem regnis loco masculine proles succedentes*).¹⁷ To je bilo u skladu i s dubrovačkim nasljednim pravom. Prema izdvojenoj terminologiji koja se nalazi u prisegi i u potvrdi privilegija, a koja je slična nekim drugim kraljičnim ispravama, jasno je da su objašnjenje Marijina prava na vlast Dubrovčani očito preuzeli iz ugarske kancelarije.¹⁸ Ona je bila legitimna očeva baštinica, a izvorno uporište legitimnosti njezine vlasti za sve podanike, pa tako i Dubrovčane, počivalo je u riječima koje kraljica navodi u ispravi kojom je u travnju 1383. potvrdila dubrovačke privilegije. Ona kaže da je "*iure successorio et ordine geniture*"

¹³ "Prima pars est de donando illis hominibus qui venerunt cum litteris gaudii creationis domine nostre domine regine Ungarie ducati auri viginti in rebus argenteis." Dinić, *Odluke veća*, I: 271. *Diplomatarium*: 702.

¹⁴ Dinić, *Odluke veća*, I: 276., 307., 311., 313., 315., 316.; Dušanka Dinić Knežević, *Dubrovnik i Ugarska u srednjem veku* (Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, Monografije, knjiga 28., 1986.): 42.

¹⁵ Šišić, «Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga»: 5.; Nada Klaić i Ivo Petricoli, *Prošlost Zadra II. Zadar u srednjem vijeku do 1409.* (Zadar: Filozofski fakultet, 1976.): 352.; Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*: 86.; Raukar, «Hrvatske zemlje»: 32.

¹⁶ Problem povoda, nastanka i razvoja velikaškog pokreta vrlo je kompleksan i svakako nadilazi okvire ove rasprave. Više o tome: Elemér Mályusz, *Kaiser Sigismund in Ungarn* (1387-1437) (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.): 7-26.; Bak, *Königtum und Stände*, 24-27.; Pál Engel, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526.* (London-New York: IB Tauris, 2001.): 195.-208.; V. Klaić, *Povijest Hrvata, II*, 244., passim; Franjo Rački, «Pokret na slavenskom jugu» *Rad JAZU*, 2. (1868.): 68.-160., *Rad JAZU*, 3. (1868.): 65-156, *Rad JAZU*, 4. (1868.): 1-103., passim; Ferdo Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416)* (Zagreb: MH, 1902.): passim; Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*: 85.-86.; Ančić, *Putanja klatna*: 218.-219.;

¹⁷ "... Ludovico ... quamquam prolem masculinam non genuerit, nichilominus divina gracia concedente reliquit in regnis succedentis atque regendis superstites serenissimam dominam nostram naturalem dominam Elisabet... ac carissimas natas eius dominam Mariam nostram dominam naturalem illustrissimam principissam et reginam primo genitam... in eisdem regnis loco masculine proles succedentes." Dinić, *Odluke veća Dubrovačke republike, II* (Beograd: SANU, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, 21., 1964.): 582.; Petar Matković, «Spomenici za dubrovačku povjest u vrijeme ugarsko-hrvatske zaštite» *Starine JAZU*, 1. (1869.): 151.

¹⁸ Na sličnu formulaciju iz jednog Marijinog dekreta upozorava Bak u: *Königtum und Stände*: 24., bilješka 98.

naslijedila krunu, tron i skeptar ugarskog kraljevstva.¹⁹ Upravo je kruna u srednjovjekovlju za svakog, pa tako i za Dubrovčane, bila osnovni kriterij legitimiteta, a osobito je to vrijedilo za krunu Svetog Stjepana.²⁰ To će se još jasnije pokazati kasnije, u vrijeme Sigismundove borbe za ugarsko prijestolje i u borbi za očuvanjem vlasti.

Sacra corona Hungariae u dubrovačkom kontekstu

Kada je riječ o legitimitetu nasljednika prijestolja i krune, držim potrebnim u najkraćim crtama objasniti ideju svete krune Sv. Stjepana (*sacra corona Hungariae*), radi razumijevanja pojma odanosti i podaništva kruni, a ne ugarskom kraljevstvu, što dubrovački izvori redovito i vrlo jasno naglašavaju.

Kako je istaknuo János Bak, u razdoblju anžuvske vlasti pojam “krune” još uvijek se u ugarskoj kancelariji povezivao s pojmom “kralja”. Kruna je bila “*corona regia*”, spojena s osobom kralja, i odgovarala je pojmovnom sklopu “*corona et rex*”. Izrazi “*ius regium*” i “*ius coronae*” rabljeni su paralelno. “*Corona*” je bila znak kraljevske časti i kralj ju je nazivao “*svojom krunom*”.²¹ Međutim, nakon interregnuma 1382. godine “*corona*” poprima značenje “državog subjekta”. Postala je pojam odvojen od osobe kralja. Kao “*sacra corona regni*” u smislu apstraktne nositeljice vlasti ušla je u službenu ugarsku kancelariju. Bak navodi da je ovo razdvajanje pojma krune od pojma kraljeve osobe bilo usko vezano uz jačanje onog staleža u Ugarskoj koji je obuhvaćen pojmom “*regnicolae*”. Pod njim su se podrazumijevali nositelji najviših časti u zemlji, odnosno veći broj baruna i prelata, nositelja dvorskih službi. U tom je smislu zanimljiva isprava iz 1386. godine koju su u vrijeme interregnuma nakon ubojstva Karla Dračkog izdali upravo “*regnicolae*”. Oni su na oltaru s relikvijama sv. Stjepana u Stolnom Biogradu prisegnuli da će se brinuti za dobro “*res publicae*”, na korist zemlje i svete krune. Pri tome je potrebno uočiti termin *res publica*, koji nije nov, ali je u tom slučaju poprimio novo značenje. U tom je kontekstu značenje “*res publica*” vezano uz pojmove zemlja i kruna, a odvojeno od kraljeve osobe.²² U ugarskoj se kancelariji na koncu nije ustalio taj termin, ali je njegovo značenje apstraktnog “državnog subjekta” sadržano u terminima “*corona*” ili “*regnum*”. To je primjetno u izbornoj prisegi kralja Sigismunda iz godine 1387. Novi je kralj, između ostalog, obećao čuvati stare slobodine, savjetovati se s ugarskim barunima i prelatima “*na dobro krune i korist stanovnika kraljevstva*”, te je obećao razvrgnuti saveze koje je sklopio “*contra sacram coronam regni Ungarie*”. U prisegi je izričaj *res publica* zamijenjen pojmom *corona regni*, s istoznačnim sadržajem “državnog subjekta” nezavisnog od kraljeve osobe.²³ Primjetno je da se početak uporabe pojma “*corona regni*” pronalazi upravo onda kada su, u odnosu na kralja, jačali staleži u Ugarskoj. To se posebice vidjelo u prvim godinama Sigismundove vlasti, kada je “*corona*” počela poprimati pravo političko značenje sa simbolikom iznadpersonalnog prijenosa vlasti.²⁴ Događaji koji su se zbivali u proljeće 1401. godine to lijepo

¹⁹ “... *quod serenissimo principe domino Ludovico...absque prole masculina de medio sublato, nobisque iure successorio et ordine geniture coronam et solium dicti regni Hungarie ac scepra regiminis ipsius genitoris nostri feliciter adeptis...*” Matković, «Spomenici za dubrovačku povijest»: 148.-149.; Jovan Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*. (Beograd: SKA, serija prva, knjiga I., sv. 1., Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III. odeljenje, knjiga II., 1934.): 121.-123.; Slično: Radonić, *Dubrovačka akta I/1.*: 126.-127.; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, II., 231. O pripremama za poslanstvo kraljici Mariji vidi odluke dubrovačkih vijeća s kraja 1382. i početka 1383. g. u: Dinić, *Odluke veća*, I.: 276., 307., 311., 313., 315., 316.

²⁰ Usp.: Janeković Römer, «O poslaničkoj službi»: 194.; Ista, *Okvir slobode*, 79.

²¹ Bak, *Königtum und Stände*: 22.

²² Bak, *Königtum und Stände*: 27.-28.

²³ Izborna povelja kralja Sigismunda prema: Bak, *Königtum und Stände*: 132.-133., prilog br. 5.

²⁴ Bak, *Königtum und Stände*: 23., 28.

ilustriraju. U trenucima kada se protiv Sigismunda pobunila velikaška grupa oko nadbiskupa Ivana Kanižaja i zatvorila kralja, interregnum je prevladan tako što je upravo “sveta kruna ugarskoga kraljevstva” postala državnim subjektom. Od travnja do listopada 1401. dvorsko vijeće i službenici djelovali su i izdavali isprave u ime krunice. Nadbiskup i kancelar Kanižaj nazivao se “*sacre corone cancellarius*”, pravni su poslovi obavljani “*auctoritate sacre corone*”, a podanici su bili “*fideles corone*”. Velikaši su čak načinili i pečat s natpisom koji je upućivao na vlast krunice - “*Sigillum Sacre Corone Regni Hungarie*”.²⁵

Ono što je posebno zanimljivo, a na što su upozorili mađarski povjesničari, jest činjenica da kancelarije dalmatinskih gradova prije od ugarske kancelarije, već u posljednjim desetljećima 13. stoljeća, počinju rabiti termin “*corona regni*” (ili “*corona Hungariae*”) kao nositelja vlasti, umjesto termina *rex* ili *corona regis*. Bakova je pretpostavka da su pravno obrazovani i politički itekako osjetljivi nositelji vlasti u tim gradovima očito ranije osjetili taj prijenos težišta vlasti s osobe kralja na apstraktni pojam krunice.²⁶ Prema njegovu mišljenju, upravo su dalmatinski gradovi znatnim dijelom utjecali na implementaciju pojma “*corona regni*” u ugarskoj kancelariji.²⁷ Tome se može dodati da su oni prije osjetili prijelaz težišta s kralja na krunu, a znači i jačanje moći staleža, stoga što su imali razvijeniju pravnu tradiciju, s osloncem u oživljenom rimskom pravu. Upravo je ta činjenica mogla utjecati da se putem ugarsko-dalmatinskih doticaja oblikovala ideja o “institucionalizaciji” krunice kao vladarskog subjekta u Ugarskoj.²⁸

U Dubrovniku se termin “*sacra corona*” nalazi već u jednom pismu što ga Dubrovčani šalju kralju Ludoviku 1360. godine.²⁹ Ipak, za vrijeme Ludovikova kraljevanja pojam “*sacra corona*” nije tako uobičajen u dubrovačkim izvorima kao kasnije. U pismima Ludoviku Dubrovčani su se najčešće nazivali vjernim podanicima “*Vašeg kraljevskog veličanstva*” (*fideles et subditi vestre regie maiestatis*).³⁰ No, nakon njegove smrti zamjetna je redovita uporaba termina “sveta kruna”. U ispravi o potvrdi privilegija iz 1383. godine kraljica Marija Dubrovčanima je potvrdila povlastice “*na slavu časti krunice kraljevstva ugarskoga*”.³¹ I Zadrani su u listopadu 1382., prilikom izražavanja vjernosti kraljicama, istaknuli vjernost *svetoj ugarskoj kruni*.³² Također, ako bi se išlo korak dalje, u dubrovačkom se slučaju pokazalo vrlo jasno razumijevanje porasta značenja uloge staleža u kraljevstvu. To su Dubrovčani osobito iskazali u vrijeme ugarske dinastičke krize, odnosno sukoba Sigismunda i Ladislava Napuljskog. U tom je vremenu dubrovačka vlada svoje poslanike slala izričito “*ad barones Hungarie*”, preporučujući se njima i iznoseći stav da su baruni ti koji biraju kralja.³³ Imajući na umu staleški ustroj vlasti, ustroj aristokratsko-

²⁵ Bak, *Königtum und Stände*: 33.

²⁶ Usp: Bak, *Königtum und Stände*: 29.

²⁷ Bak napominje da još ne postoje detaljne studije koje bi mogle tu tezu preciznije potvrditi. Bak, *Königtum und Stände*: 23., bilješka 88.; 29., bilješka 14.

²⁸ Bak, *Königtum und Stände*: 32.-35.

²⁹ “... *quando vestra sacra corona aliquod a nobis, vestris subditis et fidelibus, aliquod sibi placibile fieri requirit.*” *Diplomatarium*: 16.; Josip Gelcich, *Monumenta Ragusina, Libri reformationum, II* (Zagreb: JAZU, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium ,13., 1882.): 289.

³⁰ Gelcich, *Monumenta Ragusina, Libri reformationum, IV* (Zagreb: JAZU, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 28., 1896.): 117., 135.; *Diplomatarium*: 23., 61., 63., 65.

³¹ “... *pro exaltatione honoris corone regni Hungarie.*” Matković, «Spomenici za dubrovačku povijest», 149.; Janeković Römer, «O poslaničkoj službi»: 194.

³² Šišić, «Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga»: 5.-6.; N. Klaić i I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*: 352.

³³ *Diplomatarium*: 118., 122., 126.

republikanskog tipa koji se upravo tada oblikovao u Dubrovniku,³⁴ jasna slika odnosa između velikaša i kralja, te predodžba o kruni kao korporativnom tijelu, iz dubrovačke perspektive i nije bila teško shvatljiva. Može se reći da su dalmatinski gradovi, pa tako i Dubrovnik, očito imali jasnu predodžbu pravnog značenja pojma "*corona regni*". Za njih je on subjekt odvojen od kraljeve osobe i gradovi su se smatrali vezanima upravo uz taj subjekt. Potpuno su preuzeli i prihvatili svijest o kruni kao o nematerijalnom, apstraktnom, političkom pojmu, što je bilo mišljenje koje se razvijalo u zapadnoeuropskom društvu tijekom 14. stoljeća. Kruna je postala nositeljica vrhovnog suvereniteta.³⁵ U prvim godinama vlasti kraljice Marije to se nije toliko isticalo, jer problem legitimiteta kraljevske vlasti još nije bio toliko izražen. Međutim, tijekom borbi za dinastičku vlast početkom 15. stoljeća upravo je to za Dubrovnik postalo glavnim kriterijem u oblikovanju odnosa prema Ugarskom Kraljevstvu. Tako su u trenucima kada je bilo aktualno pitanje priznavanja Ladislava Napuljskog za kralja 1403. godine dubrovačka vlastela poslala jasnu poruku u Zadar da će priznati onog vladara koji je nosio krunu Sv. Stjepana.³⁶ Kruna je nadilazila osobu vladara i ona je bila vrhovno načelo legitimiteta vlasti koji su Dubrovčani priznavali. U državopravnom odnosu prema Ugarskom Kraljevstvu to je načelo imalo ključnu ulogu. Isticanje posjedovanja insignija kao glavnog kriterija vlasti zabilježeno je i znatno prije, primjerice u Trogiru 1292. godine. Tada su Trogirani vijećali o odnosu prema Karlu Martelu i zaključili da će priznati za vladara samo onog koji bude imao insignije i bude krunjen u krunidbenom gradu, Stolnom Biogradu.³⁷ Dubrovčani su krunu gledali kao korporativno tijelo i pridavali joj "organsko" značenje te su svoj grad držali dijelom krune ("*membrum corone*").³⁸ Takvo razumijevanje krune, s njezinim istaknutim korporativnim obilježjem, za Dubrovnik je imalo ključno značenje. U tom se odnosu Dubrovnik nije držao dijelom Ugarske, nego jednim od dijelova krune. Takav je državopravni odnos pružao izvrstan okvir koji su Dubrovčani iskoristili za nesmetano oblikovanje i razvoj vlastite samostalnosti. Taj se proces osobito snažno odvijao u prvim stoljećima 15. stoljeća, upravo u vremenu dok je krunu Sv. Stjepana nosio Sigismund Luksemburški. Stoga i u toj činjenici treba tražiti razloge iznimnog čašćenja koji je taj kralj doživio u Dubrovniku. Slavljenje Sigismunda, započeto još za vrijeme njegova života, a gotovo idealizirano u desetljećima, pa i stoljećima koja su slijedila, velikim je dijelom ukorijenjeno u spoznaji da je upravo taj vladar nosio krunu u vremenu kada je ona, *sacra corona Hungarie*, Dubrovniku omogućila presudne korake na putu prema onome što je sadržano u pojmu dubrovačke *libertas*.

Kraljevska vlast i legitimitet gradske vlasti

Nakon što su kraljici Mariji prisegnuli na vjernost, Dubrovčani su od nje dobili ono do čega im je bilo i najviše stalo: potvrdu privilegija, kontinuitet vrhovne vlasti i zaštitu kraljevskog autoriteta. Vrijedno je u osnovnim crtama objasniti zbog čega je Dubrovniku uopće bilo bitno dobiti potvrdu povlastica i kraljevsku zaštitu, te zbog čega će se okrilje vladarske zaštite i autoriteta tražiti od svih budućih vladara. Naime, pored vrlo važnog osjećaja sigurnosti koju

³⁴ O političkoj ideologiji i političkim odrednicama dubrovačke vlastele: Janeković Römer, *Okvir slobode*: 13.-19., 56.-68., 176.-182.

³⁵ Ernst H. Kantorowicz, *The Two King's Bodies: A Study in Medieval Political Theology*. Princeton, 1957, prema: *Die zwei Körper des Königs: Eine Studie zur politischen Theologie des Mittelalters*. Stuttgart: Klett-Clotta, 1992.): 344.-387.; Jean Dunbabin, «Government.» u: *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*. ur. J. H. Burns (Cambridge: Cambridge University Press, 1997): 498.-501.

³⁶ *Diplomatarium*: 119.

³⁷ "... quia qui se regem facit Hungarie, solet se coronari in tali civitate, unde illi qui coronaretur in regimine Hungarie, intendamus obedire." *Codex diplomaticus*, VII: 123.-124.; Grga Novak, *Povijest Splita, I*. (Split: MH, 1957): 140.

³⁸ *Diplomatarium*: 330.; Janeković-Römer, *Okvir slobode*: 78.

je taj autoritet pružao dubrovačkoj zajednici, u to je vrijeme priznavanje vrhovnog kraljevskog suvereniteta bilo nužno i zbog potvrde legitimiteta vlasti. To je bio jedini način kako da vlada grada, odnosno sam grad koji se nastojao transformirati u grad-državu, steknu pravnu legitimnost i stabilnost.³⁹ Riječ je o modelu prisutnom i u talijanskim gradovima-državama (primjerice, u Firenci, Pisi, Sieni), kojima je po obliku Dubrovnik bio sličan. Bitno je naglasiti da se upravo na tom pitanju ocrtavao odnos između monarhističke i republikanske vlasti. S pravnog gledišta, pri tome je ključnim bilo pitanje suvereniteta nastajućih gradova-država. Taj je problem riješen tako što je vladar i dalje zadržao ulogu vrhovnog legitimizirajućeg autoriteta i suvereniteta, a gradovi su posjedovali vlastiti suverenitet na svom prostoru. Tu su teoriju posebno razradili talijanski pravni komentatori iz 14. stoljeća, i to na primjeru odnosa talijanskih gradova i cara koji je nominalno bio iznad njih. Tako su gradovi postali *civitates sibi principes*, i to tako da su oni na svom prostoru predstavljali ono što je car predstavljao na prostoru čitavog carstva. Moglo bi se dodati da se radilo o usvajanju poznatog termina "*rex in regno suo est imperator regni sui*". Na izvjestan su način na svom teritoriju postajali *vice principes*, priznavajući vrhovni carski autoritet iznad njih. Tim su putem vlade tih nastajućih gradova-država, koje su se dotada već ustrojile i bile vlade *de facto*, postajale to i *de iure*, ali uz poštivanje medijevalne hijerarhije suvereniteta. Grad je tako stekao *de facto* suverenitet, a njegovu mu je potvrdu pružao vladarski suverenitet koji je *de iure* bio iznad njega.⁴⁰ Taj legitimitet vlasti zaštićene autoritetom vrhovnog suverena bio je itekako bitan u dubrovačkom kretanju ka samostalnosti. Premda Dubrovnik nije pripadao carskim zemljama (*terrae imperii*), prethodno opisani model talijanskih gradova mogao se primijeniti i na dubrovački položaj unutar Ugarskog Kraljevstva, kao i na odnos gradske vlasti prema svom suverenu, ugarskom kralju, odnosno prema ugarskoj kruni. Ako je vlast vrhovnog suverena bila manje osjetna, kakvom se u Dubrovniku tijekom 15. stoljeća pokazala vlast ugarskog vladara, to je otvaralo put gradskoj vladi da svoje prerogative vlasti pretvori u svoju stvarnu nezavisnost.⁴¹ Ujedno, priznavanje vrhovnog suvereniteta ugarske krune donosilo je i okrilje sigurnosti i zaštite na putu ostvarenja toliko željene samostalnosti.

Što su Dubrovčani podrazumijevali pod kraljevskom zaštitom, može se vidjeti u nekoliko slučajeva kada su je tražili. Naime, glavni problem koji je Dubrovčane mučio tijekom 80-ih godina 14. stoljeća bio je bosanski kralj Tvrtko. Taj je problem u dubrovačko-bosanskim odnosima velikim dijelom bio gospodarskog obilježja, jer je Tvrtko pokazivao velike ambicije da ugrozi dubrovački monopol na trgovinu solju. Bosanski je kralj ozbiljno nastojao utemeljiti konkurentski trg u Novom.⁴² Bio je to izravan udarac dubrovačkom gospodarstvu kojem je monopol soli bio stalni izvor prihoda. Stoga je trgovina solju imala posebno mjesto u dubrovačkom gospodarskom životu. Brojne su odredbe dubrovačkog zakona regulirale tu vrstu trgovine, kao

³⁹ Janeković Römer, *Okvir slobode*: 78.

⁴⁰ J. P. Canning, «Law, sovereignty and corporation theory, 1300-1450.» u: *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, ur. J. H. Burns (Cambridge: Cambridge University Press, 1997): 467-473.; Pierangelo Schiera, «Legitimacy, Discipline, and Institutions: Three Necessary Conditions for the Birth of Modern State» u: *The Origins of the State in Italy 1300-1600*, ur. Julius Kirshner (Chicago-London: The University of Chicago Press, 1996.): 26. Vidi i: Kantorowicz, *Die zwei Körper des Königs*: 307.

⁴¹ J. P. Canning, «Introduction: politics, institutions and ideas.» u: *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*, ur. J. H. Burns (Cambridge: Cambridge University Press, , 1997): 350-351.; Janeković Römer, *Okvir slobode*: 79.

⁴² *Chronica Ragusina Junii Restii*: 171.; Foretić, «Godina 1358.»: 268; Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. (Zagreb: Školska knjiga, 1976.): 655.; Ančić, *Putanja klatna*: 203., 209.-218.; Ćirković, *Istorija srednjojekovne bosanske države*: 148.-151.

i monopol vlade nad njom.⁴³ Kad je Tvrtko tijekom 1382. godine počeo podizati svoje trgovačko uporište, dubrovačka je diplomacija na svaki način nastojala spriječiti ugrožavanje monopola soli. Vlada je slala poslanstva bosanskom kralju i u prosincu te godine uspjela na koncu ishoditi ukidanje trga soli na nepoželjnom mjestu.⁴⁴ Pored aktivne diplomacije kod bosanskog vladara, Dubrovčani su u ovom, a i u kasnijim slučajevima, potražili zaštitu na budimskom dvoru. Od kraljice Marije zatražili su i dobili privilegij kojim je ona svojim podanicima u Dalmaciji i Hrvatskoj zabranila trgovanje solju "na nezakonitim mjestima". U povelji je izričito bilo istaknuto da je takva trgovina bila "protiv stare slobode i običaja našega (kraljičina, op. autora) grada Dubrovnika".⁴⁵ Taj je privilegij štitiio dubrovačke interese, jer su za Dubrovčane postojala samo četiri "zakonita" mjesta na kojima se sol smjela prodavati - Drijeva, Dubrovnik, Kotor i Sv. Srđ na Bojani.⁴⁶ Osim što je privilegij trebao osigurati Dubrovniku dodatno jamstvo za očuvanje njegova gospodarskog položaja, nastojanje da se od ugarske kraljice ishodi takva potvrda upućivalo je također na prirodu ugarsko-bosanskih odnosa. Naime, iako su bosanski vladari uspijevali očuvati obilježja političke individualnosti svoje vlasti, u odnosu prema Ugarskom Kraljevstvu uspostavljen je potčinjeni, "vazalni" odnos. Ugarski su vladari Bosnu držali svojom "krunskom zemljom", a bosanski su banovi u ugarskim kraljevima priznavali svog "seniora", premda se u realnosti nisu uvijek držali svih elemenata tog odnosa.⁴⁷ No, barem s pravno-teoretskoga gledišta, političko vrhovništvo ugarske *svete krune* nad Bosnom ostalo je konstantom tijekom 15. stoljeća.⁴⁸ Takvo se tumačenje pronalazi i u Višegradskom privilegiju, dokumentu kojim je Dubrovnik postao gradom ugarske krune. U njemu je kralj Ludovik Dubrovčanima, između ostalog, obećao zaštitu od bosanskog bana, "našeg podanika" (*fidelis noster*).⁴⁹ Stoga se može pretpostaviti da su Dubrovčani kad su se obratili kraljici za zaštitu imali na umu i takvo obilježje ugarsko-bosanskih odnosa. Dubrovački se suveren, bar formalno, predstavljao i kao vrhovni suveren Bosne. Prema tome, traženje zaštite na budimskom dvoru uključivalo je pomoć u rješavanju problema u Bosni putem utjecaja ugarske krune u njoj. Bio je to itekako bitan čimbenik, odnosno jedan od najvažnijih razloga zbog kojeg je ta zaštita, kroz cijelo vrijeme podložnosti ugarskoj kruni, uopće i bila tražena.

Na tom je tragu i kraljevska potvrda još jedne povlastice koja je za grad imala vitalno značenje. Riječ je opet o trgovini, i to o slobodnoj trgovini s Venecijom, Srbijom i Bosnom. Još pri stupanju u Ugarsko Kraljevstvo Dubrovčani su uspjeli dobiti iznimno bitnu povlasticu slobodne trgovine sa Srbijom i Venecijom, koja je vrijedila i u slučaju rata između neke od tih zemalja s Ugarskim

⁴³ *Statut grada Dubrovnika 1272*. (Dubrovnik: Historijski arhiv Dubrovnik, 1990.): II/VIII, IX.; VI./; VIII./XLVII, VIII./LXIII, VIII./LXV, VIII./LXXV.; Aleksandar Solovjev, *Liber omnium reformationum civitas Ragusii*. (Beograd: SKA, Zbornik za istoriju, jezik i književnost, III. odeljenje, knjiga 6., 1936.): VII./III, VIII./V, XXII./VI. Usp. Bariša Krekić, *Dubrovnik i Levant* (Beograd: SKA, 1956.): 78.

⁴⁴ Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*: 150.; Foretić, «Godina 1358.»: 268.; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I.: 164.; Dinić Knežević, *Dubrovnik i Ugarska*: 42.-43.

⁴⁵ Matković, «Spomenici za dubrovačku povijest»: 150.-151.; Radonić, *Dubrovačka akta, I/1*: 118.-119., 126.-128., 178.-179.; Matković, «Prilozi.»: 210.; Dinić Knežević, *Dubrovnik i Ugarska*: 43.; Foretić, «Godina 1358.»: 268.; Foretić, *Povijest Dubrovnika, I*: 165.

⁴⁶ Josip Lučić, «Stjecanje, dioba i broba za očuvanje Dubrovačkog Primorja 1399-1405.», *Arhivski vjesnik, XI-XII*. (1968./69.): 109.

⁴⁷ Mladen Ančić, *Na rubu Zapada: tri stoljeća srednjovekovne Bosne* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest i Dom i Svijet, 2001.): 12.-16.

⁴⁸ Ančić, *Na rubu Zapada*: 15.

⁴⁹ *Diplomatarium*: 6.; Matković, «Spomenici za dubrovačku povijest»: 143.

Kraljevstvom.⁵⁰ Kao što je vrijeme pokazalo, u sukobima koji su uslijedili na području koje je za Dubrovnik imalo prioritarno trgovinsko značenje, takva je povlastica bila iznimno važna. Stoga su Dubrovčani potvrdu svojih ugovora s Raškom i Bosnom zatražili i od kraljice Marije, a te im je privilegije kasnije potvrdio i njezin muž, kralj Sigismund.⁵¹ I taj je primjer iznova pokazao da je kraljevska vlast bila dužna štiti gospodarske interese grada, te je i to bio jedan od važnih razloga zašto je trgovački grad Dubrovnik ustrajno iskazivao odanost toj vlasti.

Dubrovnik u previranjima 1384.-1387. godine

U Ugarskoj su se već oko 1383. godine nazirali problemi oko vlasti. Jednim su dijelom bili uzrokovani neiskustvom i neodlučnošću obiju kraljica, koje su, držalo se, bile pod velikim utjecajem palatina Nikole Gorjanskog. Nezadovoljstvo koje je raslo među velikašima ubrzano je vodilo zemlju u kaos.⁵² Geneza tog sukoba prilično je slojevita i dosta istraživana u historiografiji, no, u osnovnim se crtama može istaknuti da su se oblikovale dvije stranke. Jednu su sačinjavali velikaši južnog dijela kraljevstva pod vodstvom braće Horvata, a druga nije bila izrazito vezana uz određeni teritorij i rod, nego bi mogla biti okarakterizirana kao sloj dvorske aristokracije kojemu je veliko bogatstvo i moć ovisilo o držanju najviših dvorskih časti.⁵³ Grupa oko Ivana Horvata na prijestolje je željela dovesti Ludovikova rodaka, napuljskog kralja Karla, koji u hrvatskim krajevima nije bio nepoznat, jer je jedno vrijeme u doba Ludovikove vlasti bio hrvatsko-dalmatinski herceg. Premda je na dvoru tijekom 1385. godine bilo razmišljanja o razvrguću Marijinih zaruka sa Sigismundom Luksemburškim, brandemburškim markgornom i mlađim sinom cara Karla IV., radi povezivanja s francuskom kraljevskom kućom, strah od Karla Dračkog i njegovih pristalica prisilili su kraljice, palatina Gorjanskog i velikaški krug oko njih da konačno realiziraju davno ugovoreni brak sa Sigismundom.⁵⁴ S druge strane, i Karlu Dračkom bilo je u interesu da ne dode do spajanja ugarske i francuske kraljevske kuće, jer bi time bilo ugroženo njegovo Napuljsko Kraljevstvo. Stoga je za njega bila više nego dobrodošla molba dijela ugarskih velikaša da preuzme prijestolje u Budimu.⁵⁵ Budući da je Sigismund odmah nakon vjenčanja pohitao u Češku na sređivanje tamošnjih prilika, napuljski je kandidat za prijestolje bez većih poteškoća stupio na tlo Ugarskog Kraljevstva u Senju i došao u Budim preuzeti tron.⁵⁶ Kraljice nisu imale nikakva drugog izbora, osim pristanka na činjenično stanje i "dobrovoljnu" abdikaciju. Pojedini kroničari toga vremena nastojali su iskonstruirati Karlovo "nasljedno pravo" na kraljevstvo, isticanjem njegove rodbinske veze s pokojnim kraljem Ludovikom. Prema tim tumačenjima, Marija je Karlu, prema kroničaru

⁵⁰ "Postremo concessimus, quod si nos vel filius, seu filii, aut nepotes nostri sepe dicti haberemus discordiam cum rege Rascie aut communi Veneciarum, eo non obstante Ragusini antedicti possint libere uti cum mercibus suis tam in Rascia, quam in Veneciis." *Diplomatarium*: 7; Radonić, *Dubrovačka akta*: 89; Foretić, «Godina 1358.»: 270.; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I: 133.

⁵¹ Radonić, *Dubrovačka akta*, I: 123.-126., 185.-188.; Foretić, «Godina 1358.»: 270.

⁵² Malyusz, *König Sigismund*: 16.

⁵³ Bak, *Königtum und Stände*: 25.; Malyusz, *Kaiser Sigismund*: 16.-19.; Raukar, «Hrvatska u kasnom srednjem vijeku»: 322.-323.; Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*: 36.-39.; N. Klaić i I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*: 352.; Aničić, *Putanja klatna*: 219.; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, II: 244.; Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*: 153. O strukturi dvorske aristokracije i honoratskog sustava u anžuvinško doba vidi i: Pál Engel, «Honor, castrum, comitatus. Studies in the Government System of the Angevin Kingdom», *Principles and Ideology of Government, Questiones Medii Aevi Novae*, 1. (1996.): 91.-100.

⁵⁴ Bak, *Königtum und Stände*: 25.; Malyusz, *Kaiser Sigismund*: 19.; Engel, *The Realm of St. Stephen*: 196.-197.; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, II: 244.-245.

⁵⁵ Malyusz, *Kaiser Sigismund*: 16., 19.; Hoensch, *Kaiser Sigismund*: 54.; Klaić, *Povijest Hrvata*, II: 247.-249.

⁵⁶ Bak, *Königtum und Stände*: 25.; Engel, *The Realm of St. Stephen*: 197.; Raukar, «Hrvatska u kasnom srednjem vijeku»: 323.; Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*: 44.; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, II: 251.

L. Monacis, predala “*tuorum progenitorum regnum*”.⁵⁷ U svakom slučaju, prevaga je bila na strani Karla, koji je okrunjen krunom Sv. Stjepana posljednjeg dana prosinca 1385.⁵⁸ Krunjen “*svetom krunom*”, koja je jedina jamčila legitimnost kraljevske vlasti, Karlo Drački postao je priznati kralj Ugarskoga Kraljevstva.

Dubrovnik je u tim zbivanjima igrao na dvije karte. U trenutku kada je Marija abdicirala u Karlovu korist, predala mu je i krunu. Stoga se pitanje njegova priznavanja u Dubrovniku niti ne postavlja. Dubrovčani su također priznali Karla kao činjenično stanje, jer je nosio krunu Sv. Stjepana, osnovni kriterij legitimiteta kraljevske vlasti. Doznajući za vijesti iz Budima, dubrovačko Veliko vijeće odredilo je da se u gradu održi svečana procesija i pjevana misa radi iskazivanja radosti zbog krunidbe kralja Karla, te da se, po običaju, nagradi glasnik koji je u grad donio tu vijest.⁵⁹ Međutim, u činjenici da dubrovačka vlada novom kralju nije odmah poslala svečano poslanstvo koje bi mu se poklonilo i prisegnulo na vjernost, može se naći potvrda mišljenja da Dubrovčani nisu ozbiljno pristali uz Karla.⁶⁰ Za takav stav Dubrovčana postojali su vrlo konkretni razlozi, jer njihovi interesi u sukobu oko ugarskog prijestolja nisu ležali na strani Karla. Vlada u gradu zasigurno je strahovala za vlastite pomorske i gospodarske interese koje je Napuljsko Kraljevstvo moglo ugroziti, osobito uz Karla Dračkog na ugarskom prijestolju. Neizvjesne i nestabilne prilike u Ugarskoj i nepoznavanje pravih Karlovih namjera prema Dubrovniku činile su Dubrovčane opreznima i suzdržanima, uvelike oblikujući njihovo diplomatsko ponašanje u tim okolnostima.⁶¹ Stoga nije čudno da Karlova smrt u gradu nije bila ritualno žalovana. Karlo je preminuo početkom veljače 1386. godine od posljedica ranjavanja nakon napada što su na njega izvršile pristalice kraljicâ.⁶² No, u Dubrovniku nisu organizirane niti mise zadušnice, što se inače redovito činilo za preminule vladare.⁶³ Možda dobar odgovor o dubrovačkom doživljaju čitave epizode kratkog kraljevanja Karla Dračkog donosi Filip de Diversis u svom govoru u čast krunidbe kralja Alberta održanom pred dubrovačkim rektorom, senatorima i svećenstvom. Govoreći o pohvalnoj vjernosti Dubrovnika prema ugarskom kralju, ne zaboravlja istaknuti kako su, po smrti kralja Ludovika, “*kada su gotovo svi gradovi Dalmacije pogazili njima obećanu vjeru i predali se Karlu, koji je pod neakvim izgovorom došao iz Partenope,*⁶⁴ *jedino Dubrovčani čuvali čvrstu vjernost i poslušnost, iako su im silno dodijavali da se pokore Karlu*”.⁶⁵ Naravno, to nije baš sasvim točan prikaz događaja, a nije zabilježeno niti nikakvo “silno dodijavanje” Dubrovčanima da priznaju Karla. No, očito je da je do 1438. godine, kada je ta teza zabilježena, već bila izgrađena predodžba grada, ustrajno i nepokolebljivo vjernog svome suverenu. Ta je slika bila stvorena upravo u vrijeme Sigismundove vlasti i dakako da je činjenica da su Dubrovčani doista bili priznali vlast Sigismundova konkurenta, napuljskog vladara, pala u zaborav.

⁵⁷ Bak, *Königtum und Stände*: 25., bilješka 109.

⁵⁸ Bak, *Königtum und Stände*: 25.; Malyusz, *Kaiser Sigismund*: 20.; Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*: 46.; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, II: 254.

⁵⁹ “*Prima pars fiat solempnis processio et cantetur missa cum gaudis debitis propter litteras serenissimi domini domini regis Karoli continentes eius coronationem de regno Ungarie et quod detur libertas domino rectori cum suo Minori Consilio et Consilio Rogatorum de expedendo de avere communis ad honorandum nunptium qui dictas litteras nobis presentavit.*” Dinić, *Odluke veća*, II: 223.; *Chronica Ragusina Junii Restii*: 173.; Matković, «Prilozi»: 211.; Dinić Knežević, *Dubrovnik i Ugarska*: 45.; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I: 167.

⁶⁰ Matković, «Prilozi»: 211.

⁶¹ *Chronica Ragusina Junii Restii*: 173.

⁶² V. Klaić, *Povijest Hrvata*, II: 255.-256.; Bak, *Königtum und Stände*: 25.

⁶³ *Chronica Ragusina Junii Restii*: 173.

⁶⁴ Diversi koristi antičko ime za Napulj.

⁶⁵ Filip de Diversis, *Dubrovački govori u slavu ugarskih kraljeva Sigismunda i Alberta*, ur. Zdenka Janeković Römer (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2001.): 118.-119.

Događaji koji su se zbili u Budimu već mjesec dana nakon nasilne Karlove smrti također su poznati. Ustanak se ponovno rasplamsao, kraljice su zarobljene, a početkom 1387. kraljica je Elizabeta ubijena.⁶⁶ Na njezino su ubojstvo reagirali i Dubrovčani te je Vijeće umoljenih odredilo da se održe zadušnice za preminulu kraljicu.⁶⁷ Vlada je donijela odredbu o pojačanom osiguranju grada, poduzimajući mjere za zaštitu grada u vremenima neizvjesnosti na dvoru i u kraljevstvu.⁶⁸ Elizabetina je smrt konačno potaknula na zajedničku akciju Sigismunda i onaj krug velikaša na budimskom dvoru koji su u vrijeme interregnuma pokušavali voditi državne poslove.⁶⁹ Kraljevstvu koje se nalazilo u kaosu trebao je jaki vladar. Tako je Sigismund, nakon pristanka na zaključke izborne isprave, konačno izabran za ugarskog kralja i u Stolnom Biogradu okrunjen krunom Svetog Stjepana 31. ožujka 1387. godine.⁷⁰ Kraljevstvo je dobilo novog kralja, i to onog koji će u pola stoljeća obilježiti ne samo ugarsku i hrvatsku, nego i čitavu europsku povijest.

Novi se kralj odmah nakon izbora obratio svojim podanicima u Hrvatskoj i Dalmaciji, pa tako i Dubrovniku, zatraživši od njih vjernost i iznoseći im namjeru o skorom okončanju pobune na čelu s Ivanom Horvatom i Ivanom Paližnom.⁷¹ I u toj je ispravi bitno uočiti terminologiju, različitu od terminologije iz anžuvinskog vremena. Navodi se da su Ivan Horvat i Ivan Paližna neprijatelji "svete krune, Ugarskog kraljevstva i Njegova veličanstva", čime je ponovo naglašeno značenje svete krune kao korporativnog tijela, odvojenog od osobe vladara.⁷² Početkom ljeta, s vojskom i uz pomoć mletačkih galija i nekih hrvatskih velikaša, kralj je uspio osloboditi kraljicu iz novigradskog zatočeništva, te preuzeti vlast u kraljevstvu.⁷³ Ta je vijest s veseljem dočekana u Dubrovniku, jer je to značilo stabiliziranje prilika na dvoru i u kraljevstvu. Stoga je odlučeno da se u znak radosti zbog kraljičina oslobođenja održi svečanost u gradu, da se oslobode zatvorenici iz gradskog zatvora, održi procesija, da zvone gradska zvona i da se služi svečana misa. S najviše 30 perpera obdareni su i umjetnici koji su se trebali pobrinuti za veselo raspoloženje u gradu.⁷⁴

Dubrovačko priznanje kralja Sigismunda 1387. godine: prisega kralju i potvrda privilegija

I u slučaju Sigismundova izbora za kralja dubrovačka se vlada ponašala po već ustaljenom modelu podanika prema novom vladaru. U ime grada spremili su poslanstvo kraljici i novome

⁶⁶ Detaljnije o tome: Šišić, «Ljetopis Pavla Pavlovića»: 10.; Rački, «Pokret na slavenskom jugu», *Rad JAZU*, 2., 128.-160.; Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*: 49., passim; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, II., 256.-261.; *Chronica Ragusina Junii Restii*: 174.; Bak, *Königtum und Stände*: 26.; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, II.: 256.-259.; Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*: 49.-5.; Raukar, «Hrvatska u kasnom srednjem vijeku»: 323.

⁶⁷ Dinić, *Odluke veća*, II.: 354., 392.; *Chronica Ragusina Junii Restii*: 175.; Matković, «Prilozi»: 210.

⁶⁸ Branislav Nedeljković, *Liber viridis*. (Beograd: SANU, Zbornik za istoriju, jezik i književnost, III. odeljenje, knjiga 23., 1984.): c. 58.

⁶⁹ Bak, *Königtum und Stände*: 27.-30.; Usporedi: Hoensch, *Kaiser Sigismund*: 61.

⁷⁰ Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*: 55.; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, II.: 261.-264.; Raukar, «Hrvatska u kasnom srednjem vijeku»: 323.; Hoensch, *Kaiser Sigismund*: 63.

⁷¹ Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*: 55.-56.; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, II.: 264.-265.; Raukar, «Hrvatska u kasnom srednjem vijeku»: 323.

⁷² «Ioannes de Hericarh (!), pridem banus et Ioannes de [Palisna] gerens se pro priore Aurane, sacre corone et regni Hungarie et nostre maiestatis speciales emuli ...» *Codex diplomaticus*, XVII.: 62.

⁷³ Šišić, «Ljetopis Pavla Pavlovića»: 11.; Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke republike*, IV. (Zagreb: JAZU, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, 4., 1874.): 242.-243.; V. Klaić, *Povijest Hrvata*, II.: 267.-270.; Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*: 58.-59.; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*: 657.

⁷⁴ Dinić, *Odluke veća*, II.: 321., 396.

kralju, da im prisegne na vjernost i dobije njihovu zaštitu i privilegije.⁷⁵ U samoj prisegi vjernosti kraljici Mariji i Sigismundu iz srpnja 1387. godine najprije se podsjeća na čvrstu odanost i prisegu danu Mariji i njezinoj mlađoj sestri Hedvigi. Ponovno je spomenuto Marijino pravo na sukcesiju prijestolja "na mjestu muškog nasljednika". Istaknute su privilegije i slobodštine koje su Dubrovčani ranije dobili od pokojnog kralja Ludovika, koje im je također potvrdila kraljica Marija. Potom su u velikoj vijećnici knez i Veliko vijeće, predstavljajući čitavu dubrovačku zajednicu, svečanim doticanjem Svetog pisma pred kraljičinim izaslanicima prisegnuli na vjernost i podložnost Mariji, njezinim nasljednicima i "presvijetlom kralju Sigismundu, mužu presvijetle gospodarice Marije, gospodarice naše prirodne, kraljice Ugarske".⁷⁶ Na kraju prisege još su jednom spomenute povlastice i slobodštine koje su Dubrovčani dobili od prethodnih vladara, čime su pokazali što su očekivali i od novog vladara Sigismunda.

Potvrdu svojih privilegija Dubrovčani su od novog kralja dobili 28. listopada 1387. godine. Sigismund im je, u skladu s vladarskim običajem da se potvrde privilegije prethodnika, potvrdio sve povlastice koje su im udijelili kralj Ludovik, kraljica Elizabeta i kraljica Marija, sa svim njihovim sadržajem, zaključcima i člancima.⁷⁷ Ako se prisjetimo Višegradskog privilegija kao polazišne točke svih dubrovačkih privilegija, to je, između ostalog značilo da su Dubrovčani bili dužni i Sigismundu pjevati laude u katedrali, izvjesiti njegovu zastavu na kopnu i na moru, a prigodom kraljeva posjeta gradu bili su obvezatni ugostiti ga časno, kako i dolikuje njegovu veličanstvu.⁷⁸ Potvrđujući prijašnje dubrovačke privilegije, kralj je, sa svoje strane, obećao zaštitu od "ljudi iz zemalja Srbije i Bosne",⁷⁹ što je točka koja će za Dubrovčane postati itekako bitnom i aktualnom nekoliko puta tijekom Sigismundova vladanja, najprije u sukobu s bosanskim kraljem Ostojom 1403.-1405., a zatim ponovo u sukobu s Pavlom Radenićem. U tim su se sukobima na nju mogli legitimno pozvati i zatražiti zaštitu, koju im je kralj obećao.

Sigismund je također potvrdio još jednu točku iz prijašnjih povlastica koja je Dubrovnik stavljala u drukčiji položaj nego ostale dalmatinske gradove - slobodan izbor kneza.⁸⁰ Izbor kneza bila je najspornija točka pri ulasku Dubrovnika među zemlje krune Svetog Stjepana 1358. godine. Oko nje su se vodili najdulji pregovori, jer kralj Ludovik prvotno nije htio popustiti te je inzistirao na pravu kraljevske potvrde izabranog kneza. Tako je i u Višegradskom privilegiju najprije ostala odredba po kojoj su Dubrovčani obvezatno trebali uzimati za kneza onog

⁷⁵ Dinić, *Odluke veća*, II.: 322.-325., 372., 375., 397.-401.; de Diversis, *Opis Dubrovnika*: 55.

⁷⁶ "... ego ...rector Ragusii et consilium maius nobilium virorum predictae civitatis, prout moris est, solempniter congregatur unanimiter et concorditer sigilatim unusquisque prestito sacramento, ratificamus, confirmamus et approbamus dictum sacramentum fidelitatis et subiectionis omagium prelibatis dominabus nostris alias prestitum, ut supra dictum est. Ac denuo per predictos ambasiatores requisiti, tactis corporaliter sacrosanctis scripturis, fidelitatis, subiectionis et omagii prestamus debitum sacramentum prelibate serenissime et illustrissime domine domine Marie regine Ungarie, Dalmacie et cetera domine nostre naturali et suis heredibus perpetuo descendentes in regno successoribus atque serenissimo regi Sigismundo, tamquam inclito consorti prelibate serenissime domine, domine Marie domine nostre naturalis regine Ungarie et cetera..." *Codex diplomaticus*, XVII.: 74.-75.; Matković, «Spomenici za dubrovačku povijest»: 152.

⁷⁷ *Diplomatarium*: 108.-110.; *Codex diplomaticus*, XVII.: 94.-97.; Radonić, *Dubrovačka akta*, I/1.: 185.-188.; Matković, «Prilozi»: 212.

⁷⁸ *Diplomatarium*: 5.

⁷⁹ "... conservandi ac deponendi terrasque seu territoria ab hominibus terrarum Bozne et Rascie.." *Diplomatarium*: 109.; *Codex diplomaticus*, XVII.: 96.; Radonić, *Dubrovačka akta*, I/1.: 187.; usporedi i: *Diplomatarium*: 6.

⁸⁰ "... iuxta antiqua statuta et consuetudines ipsius civitatis nostre rectores et iudices nobis tamen et sacre nostre corone fideles inter se eligendi ..." *Diplomatarium*: 109.; *Codex diplomaticus*, XVII.: 96.; Radonić, *Dubrovačka akta*, I/1.: 187. Usp. i Medini, *Dubrovnik Gučetića*: 69.-73. *Codex diplomaticus*, XVII.: 204.

kojeg će oni izabrati među podanicima kraljevstva, ali je izabranog kneza trebao potvrditi kralj.⁸¹ Ta je odredba Dubrovčanima bila teško prihvatljiva. Upravo je slobodan izbor kneza za dubrovačku općinu predstavljao veliki korak u jačanju institucija samouprave, premda knez, osobito nakon raskida s Venecijom, u unutarnjoj strukturi gradske vlast nije imao stvarne ovlasti poput Senata.⁸² Kneštvo je ponajprije značilo veliku čast i reprezentativan položaj,⁸³ no bilo je iznimno važno dobiti pravo na njegov slobodan izbor i tako izbjeći eventualnu opasnost da se kralj, preko svog čovjeka, miješa u unutarnje uređenje grada.⁸⁴ Taj primjer lijepo ilustrira kako su Dubrovčani zamišljali svoj položaj unutar ugarske krune - ona ih je trebala štiti, ali ne miješati se u samoupravu grada. Stoga su upotrijebili sva diplomatska umijeća da kralja Ludovika privole da odustane od svog zahtijeva. Konačno, Ludovik je početkom 1359. godine doista udijelio povlasticu o slobodnom biranju kneza, s jednim uvjetom da on nije smio biti niti Mlečanin niti itko od kraljevih neprijatelja.⁸⁵ Kako je istaknula Z. Janeković Römer, ta je povlastica bila jedan od kamena temeljaca ustrajne dubrovačke ljubavi prema kruni.⁸⁶ Dalmatinski su gradovi bili u sasvim drugačijem položaju. Sloboda pri izboru kneza koju je Dubrovnik uspio steći njima je bila uskraćena. U sve su gradove za knezove dolazili hrvatski i ugarski velikaši.⁸⁷ Splitski su još u Ludovikovo vrijeme iskusili kršenja starih prava - kliški je knez od njih ubirao carine, omiški također zadirao u njihove slobodine, a čak se i sam kralj miješao u sudske parnice između splitske općine i njezinih građana.⁸⁸ Nekoliko dana nakon što im je potvrdio privilegije, Sigismund je Šibenčanima obećao da će *potvrditi* kneza kojeg će oni izabrati *iz područja njegova kraljevstva*,⁸⁹ a Rabljane je čak ukorio što za kneza nisu primili Pavla Zrinskog i naredio im da to učine.⁹⁰ U Dubrovniku, pak, postignutom slobodom izbora kneza uklonjena je mogućnost uplitanja kraljevih ljudi u unutarnji život grada i onemogućeno kršenje njegove jurisdikcije. Stoga je povlastica o slobodnom biranju kneza, koju je na koncu Ludovik dopustio, a i kralj Sigismund u svom privilegiju iz 1387. godine potvrdio, bila jedan od najvažnijih koraka u oblikovanju dubrovačke samostalnosti.

Iz Sigismundove potvrde privilegija 1387. godine može se iščitati i stalna dubrovačka želja za proširenjem teritorija, jer im kralj daje povlasticu da mogu kupovati ili na neki drugi način

⁸¹ "... *comitem autem illum assumptere tenebuntur, quem ex fidelibus regni nostri duxerint eligendum, cuius confirmatio ad nostram pertinebit maiestatem.*" *Diplomatarium*: 6.; Matković, «Spomenici za dubrovačku povijest»: 143.

⁸² Kosta Vojnović, «O državnom ustrojstvu Republike Dubrovačke.» *Rad JAZU*, 103. (1891.): 53.-59.; Janeković Römer, *Okvir slobode*: 180.-181.; Ante Cvitanić, «Uvod u dubrovačko statutarno, kasnije zakonsko pravo» u: *Statut grada Dubrovnika 1272.* (Dubrovnik: Historijski arhiv Dubrovnik, 1990.): 13.

⁸³ O kneštvo više: Kosta Vojnović, «Državno ustrojstvo Republike Dubrovačke»: 35.-40.; Foretić, «Godina 1358.»: 255.-256.; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I, 136.; Janeković Römer, *Okvir slobode*: 127.-131.; Cvitanić, «Uvod u dubrovačko statutarno, kasnije zakonsko pravo»: 13.

⁸⁴ Zdenka Janeković Römer, *Višegradski ugovor: temelj Dubrovačke Republike*: 80.-81.

⁸⁵ "... *ut comitem, quem undecunque pro vobis eligere volueritis, exceptis Venetis et ipsis adherentibus ac aliis quibuslibet inimicis et emulis nostris, liberam eligendi et recipiendi habeatis facultatem.*" *Diplomatarium*: 15.; *Codex diplomaticus*, XIII: 1.; Radonić, *Dubrovačka akta* L/1.: 84.-85.; Foretić, «Godina 1358.»: 255.-256.; Dinić Knežević, *Dubrovnik i Ugarska*: 20. Ispravak datacije isprave vidi u: Janeković Römer, *Višegradski ugovor*: 83.

⁸⁶ Janeković Römer, *Višegradski ugovor*: 83.

⁸⁷ Janeković Römer, *Višegradski ugovor*: 81.-82.

⁸⁸ Janeković Römer, *Višegradski ugovor*: 111.

⁸⁹ "... *ut comitem, quem per rectores dicte ciuitatis vestre eligeretis, pro duobus annis subsequentibus vobis confirmare dignaremur.*" *Codex diplomaticus*, XVII: 131. Slična je odredba o potvrdi krčkog kneza Nikole za kneza grada Raba. *Codex diplomaticus*, XVII: 25.

⁹⁰ *Codex diplomaticus*, XVII: 204.

steći zemlje u zaleđu.⁹¹ U sklopu toga još jednom treba spomenuti Višegradski privilegij, u kojem je Ludovik Dubrovčanima udijelio područje od Kurila do Stona, koje je tada bilo pod bosanskom vlašću, a Dubrovčani su ga dobili tek 1399. godine.⁹² Međutim, i taj primjer, kao i Sigismundova povlastica o pravu stjecanja teritorija, osim što svjedoči o dubrovačkom nastojanju za teritorijalnim širenjem, upućuje na jedan bitan čimbenik u odnosu vladara i grada. U njima je sadržana ideja da je monarh vrhovni gospodar zemlje i da je kraljevska darovnica jamstvo legitimnog vlasništva.⁹³ I kralj Sigismund u privilegiju je naveo da te zemlje pripadaju njemu i njegovim prethodnicima. Iako će se realno teritorijalno širenje Dubrovnika odvijati neovisno o ugarskim kraljevima, od njih se uvijek, pa čak i unaprijed, tražila potvrda stečenog prostora.⁹⁴ To pokazuje da je i u Dubrovniku bilo prihvaćeno jedno od glavnih obilježja monarhističke vlasti - vrhovna vladareva vlast nad zemljom. Kada je Dubrovnik na prijelomu 14. i 15. stoljeća krenuo u aktivno ostvarivanje svog plana teritorijalnog širenja, takvo obilježje kraljevske vlasti postalo je važnije, jer su kraljeve potvrde stečenog teritorija davale legitimitet dubrovačkim akcijama na terenu.

Mjesec dana nakon primljenog privilegija, dubrovački su poslanici koncem studenog 1387. od kralja Sigismunda primili i još jednu povlasticu gospodarskog obilježja. U njoj je kralj dopustio "vjernim građanima i trgovcima iz Dubrovnika"⁹⁵ slobodan izvoz srebra s prostora Srijema, pokazujući time razumijevanje značenja koje je trgovina imala za Dubrovnik. I ta Sigismundova povlastica potvrđuju tezu da je za oblikovanje odnosa vladara prema gradu, ali i obrnuto, gospodarski faktor bio iznimno važan.⁹⁶ Sigismund je u svoju politiku uključivao ponajprije gospodarski istaknutije gradove, kakvim je držao i Dubrovnik. U takvu odnosu vladara i grada obje su strane imale koristi. Kralj je od grada dobivao tribut, informacije i političko savezništvo,⁹⁷ a gradu je kralj osiguravao uvjete za slobodnu i neometanu trgovinu, pa time i ukupni gospodarski i društveni razvoj.⁹⁸ Gospodarske povlastice u kraljevskim privilegijima štatile su i poticale dubrovačku trgovinu te su stoga imale vitalno značenje.

Pored gospodarskog faktora bitnu ulogu u odnosu vladara i grada imao je i zemljopisni položaj Dubrovnika. Geostrateški smještaj na južnom rubu kraljevstva Dubrovniku je još od ulaska među zemlje ugarske krune davao drukčiji položaj od položaja ostalih gradova blizih središtu kraljevstva. Osim trgovinsko-posredničkog značenja takvog smještaja, njegovo će obilježje postati još znakovitijim u trenucima kada će se Sigismundova vlast naći suočenom sa suparnicama iz Venecije i s Istoka. S jedne će strane taj grad postati i ostati njegovo jedino uporište na južnom dijelu zemlje, a s druge strane, upravo će takav položaj većim dijelom

⁹¹ "... *salvis tamen terris, quas ceteri reges Hungarie predecessores nostri tenuerunt et possiderunt, precio comparandi et alio quivis modo acquirendi, et in usum ipsorum ac commodum dicte civitatis nostre applicandi, annectendi, appropriandi et perpetuo conservandi...*" *Diplomatarium*: 109.; *Codex diplomaticus*, XVII.: 96.; Radonić, *Dubrovačka akta*, I/1.: 187.

⁹² *Diplomatarium*: 6.; Foretić, «Godina 1358.»: 255.; Lučić, «Stjecanje.»: passim.

⁹³ Usporedi: Bak, *Königtum und Stände*: 22.-23.

⁹⁴ Janeković Römer, *Višegradski ugovor*: 137.

⁹⁵ "... *fidelium civium et mercatorum nostrorum de Ragusio.*" *Codex diplomaticus*, XVII.: 110-111.

⁹⁶ Fahlbusch, *Städte und Königtum*: 117., 118., 130.; András Kubinyi, «Das ungarische Städtewesen in der Sigismund-Zeit» u: *Sigismund von Luxemburg: Kaiser und König in Mitteleuropa 1387-1437 (Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400)*, izd. J. Macek, E. Marosi, F. Seibt (Warendorf: Fahlbusch Verlag, 1994.): 174., 177.

⁹⁷ DAD, *Reformationes*, XXX: fol. 102', 103.; DAD, *Acta consilii rogatorum*, III.: fol. 228.; Bariša Krekić, «Cirkulacija informacija između Dubrovnika i Bosne u prvoj polovini XV. vijeka» *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, 39. (1988.): 50.-56.

⁹⁸ Fahlbusch, *Städte und Königtum*: 19; Kubinyi, «Das ungarische Städtewesen»: 174.

oblikovati dubrovačku vanjsku politiku i njezino držanje prema novim silnicama, ali i prema vlastitom vladaru. Kao bitno gospodarsko, pomorsko i osobito informativno središte, Dubrovnik je postao važan Sigismundov saveznik u toj regiji. Sve se to ugradilo u sliku vjernog kraljeva grada, koja je nastala u vrijeme Sigismundova vladanja, a još više nakon njega.

Dalmatinski gradovi u vrijeme Sigismundova dolaska na vlast

Dubrovčani su 1387. g. mogli bez smetnji krenuti po potvrdu privilegija u Budim ne samo zato što nije bila upitna njihova vjernost Sigismundu i Mariji, nego i zato što je položaj Dubrovnika prema kruni u usporedbi s položajem dalmatinskih gradova i prije bio bitno drukčiji. Zato je pri analizi vjernosti i odanosti grada prema vladaru ilustrativan primjer usporedbe dalmatinskih gradova i Dubrovnika. Na njemu se dobro može vidjeti koliko su zapravo političke i društvene okolnosti utjecale na odnos prema vladaru i prema kruni.

Jedan od ključnih čimbenika u vremenu Sigismundova dolaska na tron postao je bosanski kralj Tvrtko i njegove teritorijalne aspiracije prema jadranskoj obali. Dubrovčani su se i prije 1387. osjećali uznemireni zbog Tvrtkova djelovanja oko otvaranja konkurentskog trga soli. Vlada je još tijekom ljetnih mjeseci 1383. donijela više odredbi o pojačanom osiguravanju Stona, a grad se spremao i za vojnu akciju.⁹⁹ Godine 1385. vođeni su pregovori između ugarske i bosanske strane i činilo se da će se kaotično stanje u Ugarskom Kraljevstvu bar dijelom smiriti. Sklopljen je sporazum, a kraljica Elizabeta predala je Tvrtku toliko željeni Kotor.¹⁰⁰ Međutim, bosanski je vladar nakon dramatičnih zbivanja na ugarskom dvoru 1386. godine, 1387. aktivno krenuo u teritorijalnu ekspanziju.

Dubrovnik se osigurao od izravnog Tvrtkova ugrožavanja sklopivši s njim sporazum početkom travnja 1387., netom nakon što je Sigismund okrunjen za kralja.¹⁰¹ Sporazum je bio u obostranom interesu. Bosanski je vladar potvrdio Dubrovniku sve ranije povlastice bosanskih i srpskih vladara te obećao da će braniti grad od njegovih neprijatelja.¹⁰² Tvrtko je tim ugovorom nastojao sebi osigurati i utočište u Dubrovniku, u slučaju nužde. Očito se radilo o strahu od turske opasnosti, jer su 1386. Turci provalili u Bosnu i dospjeli čak u dolinu Neretve.¹⁰³ U strahu od Turaka i Dubrovčani su te godine pojačali osiguranje Stona, te dopustili Vlasima i seljacima iz okolice Stona da se sklone u stonske utvrde.¹⁰⁴ U sporazumu s Tvrtkom također je nedvojbeno istaknuto da je Dubrovčanima vrhovni autoritet bila ugarska kraljica (još nisu prisegnuli tek okrunjenom Sigismundu). Istaknuto je da će se za primanje Tvrtka u grad Dubrovčani ravnati isključivo po njezinoj volji. Ako bi kraljica tražila ili iskala Tvrtka dok bi on bio u gradu, dubrovačka mu je općina trebala postaviti rok do kojeg bi morao napustiti grad. Ako bi kraljičin zahtjev došao prije nego što Tvrtko uđe u grad, Dubrovčani ga nisu bili dužni primiti.¹⁰⁵ Nakon što su sklopili ugovor s Tvrtkom, Dubrovčanima nije prijeto izravno ugrožavanje. Kao luku i pomorski izlaz Tvrtko je od 1385. imao Kotor, a ako bi stvari krenule

⁹⁹ Dinić, *Odluke veća*, I: 341.-343.; *Chronica Ragusina Junii Restii*: 171.

¹⁰⁰ Ančić, *Putanja klatna*: 225.-226.; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I: 167.

¹⁰¹ Franc Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbia Bosnae Ragusii*. (Beč: apud Gulielmum Braumüller, 1858.): 209.-212.; *Chronica Ragusina Junii Restii*: 174. Gregor Čremošnik, «Ugovor između kralja Tvrtka I. i Dubrovnika od 9. aprila 1387.». (Sarajevo: Glasnik Državnog muzeja, 1946.); Foretić, «Godina 1358.»: 268.-269.; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I: 168.

¹⁰² Miklosich, *Monumenta Serbica*: 210.-211.

¹⁰³ Čremošnik, «Ugovor između kralja Tvrtka I. i Dubrovnika»: 127.; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I: 168.

¹⁰⁴ Dinić, *Odluke veća*, II: 298.

¹⁰⁵ Miklosich, *Monumenta Serbica*: 211.-212.; Matković, «Prilozi»: 211.; Čremošnik, «Ugovor između kralja Tvrtka I. i Dubrovnika»: 125.; Foretić, *Povijest Dubrovnika*, I: 168.

po zlu, u Dubrovniku si je čak osigurao egzil. Stoga su se njegove ambicije usmjerile ponajprije prema gradskim središtima Dalmacije.¹⁰⁶ Dubrovnik je ipak uspio olakšati Tvrtkov pritisak, ali prilike dalmatinskih gradova bile su znatno teže. Tvrtko je u ljeto 1387. osvojio Klis, dobivši tako ključnu točku srednjodalmatinskog područja odakle je neposredno ugrožavao Split.¹⁰⁷ U jesen te iste godine bosanska je vojska pljačkala i harala po zadarskom polju, a uskoro je osvojila i Ostrovicu, ključ za Zadar i Nin.¹⁰⁸ Vrana je već prije bila na bosanskoj strani. U tim okolnostima čak je i Venecija, kao tadašnji Sigismundov saveznik,¹⁰⁹ tijekom ljetnih mjeseci slala neka poslanstva građanima Splita, Trogira i Šibenika, bodreći ih da ostanu vjerni ugarskoj kruni.¹¹⁰ Dakle, Splitski su svoje poslanike novom kralju i kraljici slali u sasvim drukčijim okolnostima nego Dubrovčani. Splitska uputa poslanicima iz siječnja 1388. odiše strahom od bosanske vojske. Taj su strah poslanici trebali što je moguće više dočarati kralju i iskati od njega pomoć. Tek su potom tražili potvrde privilegija. Kao i Dubrovčani, Splitski su također vladarima željeli iskazati radost zbog njihova “*krunjenja, oslobođenja, vladavine i radosnih pothvata*”. Također su željeli prisegnuti kralju na vjernost, ne zaboravljajući istaknuti da su tu svoju “*čvrstu i pravu vjernost dokazali usprkos brojnim opasnostima u teškim kraljevim okolnostima*”. Napominjali su da “*ne žele biti predani drugima, nego ostati pod zaštitom i vladom ugarske krune*”.¹¹¹ Iz splitske upute mogu se očitati i još neki elementi koji ocrtavaju znatno drukčiju situaciju u Splitu nego u Dubrovniku. Tvrtkova je akcija očito prouzročila političke podjele u gradu, kakvih u Dubrovniku nije bilo. Razrađeni i usvojeni mehanizam dubrovačke aristokratske vlasti takvo što učinkovito je sprečavao.¹¹² Splitski su poslanici, premda se u uputi navodi da je Split vjeran, dapače “*prevjeran*” svom kralju, dobili strogi nalog da ne govore ništa loše o bilo kojem svom građaninu nikome, “*ni kruni ugarskoj, ni barunima ni prelatima*”.¹¹³ To svjedoči da je u gradu očito bilo onih koji nisu bili na Sigismundovoj strani. I u Zadru su postojale podjele među vladajućim plemstvom na probosansku i prougarsku stranku, ali prevagu je odnijela prougarska strana.¹¹⁴

Još bolji primjer o podjelama u gradu koje su određivale odnos prema vladaru jest Trogir, u kojem su promjenljive političke okolnosti izazivale osobito jake stranačke borbe. Trogirske isprave izdavane tijekom jeseni 1387. godine svjedoče da Sigismund ondje nije imao uporište. Ostali su gradovi već tijekom studenog te godine kao vladara redovito navodili Sigismunda,¹¹⁵ a trogirске isprave u dataciji spominju samo kraljicu Mariju.¹¹⁶ Iako su je očito priznavali

¹⁰⁶ Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*: 155.; Raukar, «Hrvatska u kasnom srednjem vijeku»: 324.

¹⁰⁷ Ivan Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru, II*. Prev. Jakov Stipišić (Split: Splitski književni krug, 1979.): 736.-737.; Grga Novak, *Povijest Splita, I* (Split: MH, 1957.): 196.; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*: 658.; V. Klaić, *Povijest Hrvata, II*: 276.; Raukar, «Hrvatska u kasnom srednjem vijeku»: 324.

¹⁰⁸ Šišić, «Ljetopis Pavla Pavlovića», 11.; Lucić, *Povijesna svjedočanstva, II*: 738.-739.; N. Klaić i I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*: 357.; V. Klaić, *Povijest Hrvata, II*: 278.-279.; Raukar, «Hrvatska u kasnom srednjem vijeku»: 324.

¹⁰⁹ Malysz, *Kaiser Sigismund*: 113; Šime Ljubić, «O odnošajih medju Dubrovčani i Mletčani za ugar-hrv. vladanja u Dubrovniku» *Rad JAZU, 17* (1871.); Novak, *Povijest Splita, I*: 199.

¹¹⁰ Ljubić, *Listine o odnošajih izmedju Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike, IV*: 236., 238., 239.

¹¹¹ *Codex diplomaticus, XVII*: 124.; Lucić, *Povijesna svjedočanstva, II*: 743.

¹¹² Janeković Römer, *Okvir slobode*: 24., 178.- 181.; Bariša Krekić, «Note e osservazioni sulla vita e sul ruolo del patriziato a Ragusa e nelle città dalmate tra Due e Cinquecento» Conferenza tenuta nell' ambito dei corsi di storia medievale nell' anno 1997., *Lezioni/strumenti, 7*, (Firenze: Università degli Studi di Firenze, Dipartimento di Storia, 1999.): 11.-13.

¹¹³ *Codex diplomaticus, XVII*: 126.; Lucić, *Povijesna svjedočanstva, II*: 746.; Novak, *Povijest Splita, I*: 198.

¹¹⁴ Šišić, «Ljetopis Pavla Pavlovića», 14.; N. Klaić i I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*: 358.

¹¹⁵ *Codex diplomaticus, XVII*: 99., 101., 118., 119. Usporedi: *Codex diplomaticus, XVII*: 144.

¹¹⁶ *Codex diplomaticus, XVII*: 104., 115.

za legitimnu vladaricu, držanje Trogirana u kolopletu zbivanja između Dalmacije i Tvrtka pokazuje da je u tom gradu postojala izrazito jaka struja spremna na razvrgavanje veze s Ugarskim Kraljevstvom i na približavanje bosanskom vladaru. To potvrđuje i buna koja je izbila u prosincu 1389. godine, nakon koje je na vlast u gradu došla stranka sklonija Tvrtku.¹¹⁷ Tijekom iduće dvije godine Trogir još nije priznavao bosanskog vladara, ali mu je od svih dalmatinskih gradova bio najbliži. Trogirani ipak nisu željeli biti obilježeni kao nevjerni podanici ugarskoga kralja, očito nastojeći držati sve opcije otvorene. Stoga su u svibnju 1389. u uputi poslanicima Tvrtku istaknuli da će djelovati u suglasju s ostalim gradovima, jer *“ako doslovce svi Dalmatinci žele priznati znak i zastavu gospodina kralja (bosanskog), tada ni Trogir neće izostat”*.¹¹⁸

U usporedbi s Dubrovnikom, dalmatinski su gradovi još i prije Sigismunda imali drukčiji odnos prema vladaru i kruni. Već u vrijeme Ludovikove vlasti bila su razočarana mnoga njihova očekivanja, osobito očekivanja vezana uz jačanje gradske samouprave. U gradove su za knezove dolazili kraljevi ljudi, kršili su njihova stara prava i miješali se u gradsku jurisdikciju.¹¹⁹ To je dodatno utjecalo na pojavu političkih podjela u gradovima, koje su potom, zajedno s osjećajem izravne opasnosti iz zaleđa, umnogome odredile odnos gradova prema Ludovikovim nasljednicima, pa tako i prema Sigismundu. Kako je Tvrtkov pritisak postajao sve jači, okolnosti u gradovima bile su sve teže, a od kralja nije stizala očekivana pomoć, tako se mijenjao i odnos prema vladaru. U ovom je kontekstu znakovita uputa koju su Splićani početkom lipnja 1388. dali svojim poslanicima kralju. Nakon iznošenja svih muka i patnja koje su *“čuvajući čast svoju i čast svete ugarske dijademe”* doživljavali od Ivana Paližne i bosanskog kralja, poslanici su kralja trebali podsjetiti da je *“po božanskoj odredbi”* briga za Splićane pala na njegova leđa onda kada je prihvatio da njima vlada. Međutim, pošto su *“izgubili svaku nadu u kraljevu pomoć”* kojom će ih izbaviti od bosanske vojske, oni su *“klonuli duhom”*, jer već dugo očekuju njegov dolazak. Poslanici su trebali još jednom zatražiti pomoć, a ako kralj to ne bude mogao učiniti, tada su trebali od njega i od *“prvaka kraljevstva, barem onih viših”* zatražiti patent da se sami, *“bez opasnosti optužbe za veleizdaju, pobrinu za svoj položaj”*.¹²⁰ Iz upute se iznova uočava poznato srednjovjekovno razumijevanje odnosa vladara i grada o posvećenosti vladareve vlasti, dužnosti podanika da budu vjerni i dužnosti kralja da za njih skrbi.¹²¹ Međutim, u uputi je izričito bio formuliran zahtjev da se razvrgne veza s kraljevstvom, ako im kralj ne može pomoći. Poslanici su trebali naglasiti da to nerado traže, ali da im drugo ništa nije preostalo. Kralj i kruna svojim podanicima nisu uspijevali osigurati ono što su bili dužni i što se od njih očekivalo - zaštitu i sigurnost. Splićani su stoga držali da imaju pravo tražiti razvrgnuće veze s kraljevstvom i sami se pobrinuti za svoju sudbinu. Dopusštenje koje bi im udijelili kralj i prvaci kraljevstva dalo bi legitimitet čitavom činu i oslobodilo bi ih moguće optužbe za veleizdaju. Sličan će zahtjev nekoliko desetljeća kasnije, 1413. godine, ponoviti i Dubrovčani u strahu od Venecije.¹²² Premda su isticali odanost kruni,¹²³ u trenucima kada

¹¹⁷ Lucić, *Povijesna svjedočanstva, II*: 740.-748.; Šišić, «Ljetopis Pavla Pavlovića»: 12.; Novak, *Povijest Splita, I*: 199.; V. Klaić, *Povijest Hrvata, II*: 279.-280.; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*: 658.

¹¹⁸ Lucić, *Povijesna svjedočanstva, II*: 761.

¹¹⁹ Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*: 627.-631.; Janeković Römer, *Višegradski ugovor*: 110.-116.

¹²⁰ *Codex diplomaticus, XVII*: 152.-154.; Lucić, *Povijesna svjedočanstva, II*: 749.-751.; Novak, *Povijest Splita, I*: 199.-200.

¹²¹ Usporedi: K. Pennington, «Law, legislative authority and theories of government, 1150-1300.» u: *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350-c. 1450*. Ur. J. H. Burns (Cambridge: Cambridge University Press, 1997): 431.-442.

¹²² *Diplomatarium*: 217.-220.

¹²³ Splićani su, primjerice, naveli da su za krunu bili *“spremni živjeti i umrijeti”* *Codex diplomaticus, XVII*: 125.; Lucić, *Povijesna svjedočanstva, II*: 744.

kruna nije pružala ono temeljno što se od nje očekivalo gradovi su očito držali da imaju legitimno pravo otkazati svoje podaništvo toj kruni. K tome, i Splićani su, kao i Dubrovčani u svojim ispravama, jasno doživljavali odnos snaga na dvoru, jer spominju prvake kraljevstva od kojih su trebali zatražiti patent o razrješavanju veza s kraljevstvom. Vrlo su dobro bili svjesni uloge velikaša i slabljenja važnosti osobe kralja u odnosu na apstraktni, korporativni pojam krune.¹²⁴

Poznate su daljnje nevolje dalmatinskih gradova s Tvrtkom od 1388. do njegove smrti 1391. godine. Nakon neuspješnog saveza gradova i knezova protiv bosanskog kralja, u ljeto 1390. Tvrtko je ovladao otocima Bračom, Hvarom i Korčulom, te svim dalmatinskim gradovima osim Zadra i Dubrovnika.¹²⁵ Dubrovčani su se u tim zbivanjima držali po strani, iako su ih pomno pratili. Osigurani ugovorom s Tvrtkom i s potvrđenim povlasticama od Sigismunda, mogli su lakše izraziti svoju odanost kruni i kralju, čak se i nuditi kao mirovni posrednik između Sigismunda i Tvrtka.¹²⁶

Pojednostavljeno rečeno, opće političke okolnosti, osjećaj ugroženosti, odnosno osjećaj sigurnosti umnogome su određivali kakav će odnos pojedini grad imati prema pojedinom vladaru.¹²⁷ Političke i gospodarske prilike Dubrovnika, drukčije u odnosu na prilike u dalmatinskim gradovima, omogućile su razvoj posebnog dubrovačkog odnosa s kraljem. Tvrtkova ekspanzija nije izravno ugrozila grad, premda niti Dubrovnik nije u njoj ostao sasvim netaknut. Grad je itekako osjetio ambiciju bosanskog kralja da utemelji trgove solju u Novom i Brštaniku i bio time pogođen. No, uređenje odnosa s Tvrtkom, kao i povlastice koje su dobili od svog suverena o slobodnom trgovanju u zemljama zaleđa, neovisno o tome bude li se on nalazio s njima u ratu, umnogome su olakšale gospodarske prilike Dubrovnika u to vrijeme. Za razliku od dalmatinskih gradova, u Dubrovniku nisu postojale izrazite političke podjele, a nezadovoljstva zbog neispunjenih očekivanja od ugarske kraljevske vlasti bila su minimalna.¹²⁸ Nositelji vlasti u Dubrovniku bili su itekako svjesni blagodati koju je i njima i čitavoj zajednici pružao budimski autoritet. Stoga ga nisu niti pomišljali napustiti. Važno je još jednom naglasiti da to nisu bile samo blagodati gospodarske naravi ili blagodati kraljevske zaštite od neposredne opasnosti, nego da je u tome vrlo jasno izražena svijest o potrebi za vrhovnim autoritetom, koji je legitimirao vlasteoski poredak u gradu. Odnos prema vladaru postao je dio političke ideologije u Dubrovniku. Dubrovački su vlastodršci srednjovjekovni politički model odnosa vladara i podanika vješto iskoristili za učvršćenje svoje vlasti i poretka. Zaštita kraljevske vlasti i okrilje ugarske krune poslužili su im za izgradnju samostalne dubrovačke aristokratske republike. Taj se proces velikim dijelom odvijao upravo u vrijeme vladanja Sigismunda Luksemburškog, te i u tome treba tražiti razloge zašto niti jedan drugi vladar u dubrovačkoj povijesti nije bio tako slavljen i tako čašćen kao on.

¹²⁴ Vidi poglavlje "Sacra corona Hungarie u dubrovačkom kontekstu".

¹²⁵ Opširnije vidi: Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*: 76.-77.; V. Klaić, *Povijest Hrvata, II*: 283.-297.; Novak, *Povijest Splita, I*: 203.-206.; Raukar, «Hrvatska u kasnom srednjem vijeku».

¹²⁶ "Prima pars de scribendo nostris ambassiatoribus existentibus apud dominum regem Bosne quod, si casus eveniret quod dominus rex noster Ungarie cum exercitu suo veniret versus Bosnam usque ad confinia Bosne aut eius exercitus validus sine persona regia, quousque manseratis in curia ibi secundum comissionem vestram debeatis dicere dicto domino regi Bosne: Mayestas regia, nos cupimus statum pacificum vestrum et ideo si aliquid bene possumus operari inter dominum nostrum dominum regem Ungarie er coronam vestram offerimus nos in servitiis vestris ..." Dinić, *Odluke veća, II*: 443.-444.; Dinić Knežević, *Dubrovnik i Ugarska*: 47.; Ćirković, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*: 165.

¹²⁷ Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*: 83.-89., 184., 189.-191.

¹²⁸ Janeković Römer, *Višegradski ugovor*: 92.-93., 96.-97., 99.

The crown, the king and the town

- the relation of Dubrovnik community toward the crown and the ruler in the beginning of movement against the Court

Zrinka Pešorda Vardić

Croatian Institute of History

Opatička 10, Zagreb

Republic of Croatia

The period of rule of the Hungarian-Croatian king Louis Anjou (1342-1382) is considered by the historiography as a golden age of Croatian medieval history. Croatia and Slavonia regained connection with the Dalmatian towns and Dubrovnik for the first time became part of the Hungarian kingdom. The whole kingdom and especially towns on the eastern Adriatic coast went through a period of positive economic growth. After the death of the king Louis Anjou the situation in Croatia, Slavonia and Dalmatia changed. The question of legitimacy of king's rule appeared and dynastic and other political struggles intensified. In such situation it is interesting to follow the position of Dubrovnik as king's stronghold at the southernmost end of the kingdom. Dubrovnik led a balanced policy. It proclaimed its loyalty to the crown and then to the king with the legitimate right to carry St Stephen's crown. Leading circles in Dubrovnik were well aware of the positive side of king's supreme protection and they used this circumstance to widen town's autonomy, enlarge the territory under its control and achieve economic prosperity. Such relation toward the ruler later became part of the Dubrovnik's political ideology.

KEY WORDS: Sigismund of Luxemburg, Dubrovnik (Raguza), Hungarian crown, crown of St. Stephen, the years of crisis of royal power